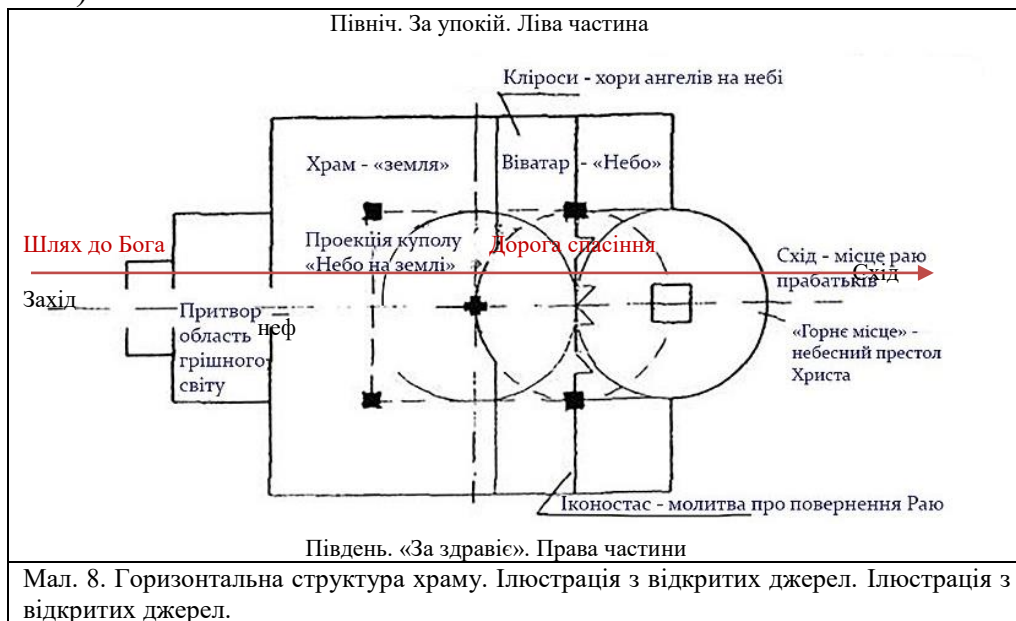

Сакральні константи християнського храму

Частина III

Сторони світу. Храм має насичену сакральними смислами систему координат. Зокрема, напрям північ-південь символізує «шлях Бога» й асоціюється з вічністю, оскільки північ зіставляється з небесною константою – Полярною Зіркою. Напрям схід-захід дублює рух сонця – візуального і духовного, тому позначає «шлях людини». Невипадково на північному крилі ставили свічки за упокій як ознаки вічного життя; натомість на південному крилі ставили свічки за «здравіє», яке є ціннісною характеристикою земного життя – тимчасового і нетривалого стану буття, що завершується великим переходом у стан вічності. Вівтар розташовано на сході, тому ототожнюється з духовним світлом, земним втіленням якого є сонце. Кожен, хто заходить до храму, має прямувати до вівтаря, тобто на схід – до світла, де розташовано святі лики Спасителя, Богородиці і Євангелістів як втілення небесного світла на землі (мал. 8).

Вхід розташовано на Заході. Потрапляючи до храму, «людина мирська» (homo mundanus) прямує до Бога, тобто йде дорогою спасіння, поступово трансформуючись на «людину божу» (homo dei). Над входними дверима знадвору можуть розміщуватися символічні картини раю, які свідчать про те, що чекає кожного, хто щиро прагне Бога. У середині храму над виходом зображували картини пекла, що асоціюється з буденним життям людини, де вона своїми внутрішніми суперечностями і негречними вчинками спричиняє страждання. Хвороби і нещасні випадки трактуються як тілесна компенсація покаяння або випробування сили віри. Відсутність прижиттєвих покань совісті є причиною посмертних страждань. У цьому контексті знаковими є сучасні інтерпретації християнської есхатології. Наприклад, у храмі св. Йосафата,

розташованого у м. Червоноград, що на Львівщині, зображено картину посмертних страждань В. Путіна (мал. 9).

Мал. 9. Частина композиції Страшний суд із зображенням пекла у храмі св. Йосафата [10].

Вихід із храму виконує функцію своєрідної «прикордонної зони», яку необхідно подолати кожній людині. Мова йде про перехідні стани: життя і смерті, реального та ірреального, земного і небесного. Перетинаючи поріг храму, змінюються не лише співвідношення у просторовому сенсі (ближче до вітваря), відбуваються концептуальні смислові зміни,

психологічні відчуття «далекого» як «близького», «незвіданого» як «відомого», «чужого» як «свого».

Конфігурація входу формувалася на ранніх стадіях розвитку культури і прогресувала від природного входу у печеру (мал. 10), вузького прорізу у землянці до «входу взагалі». Пізніше він набуває вигляду двох паралельних, вертикально розташованих каменів, на яких зверху розміщувався ще один (мал. 11). У мегалітичних спорудах дольмени виконують функцію воріт, що відкривають вхід променям сонця і надають цьому дійству сакрального смислу. «Архетип входу» виокремлюється в обрядових діях, під час яких і формуються ідеальні уявлення про нього. Пізніше вхід символізує усе помешкання, оскільки одночасно позначає початок і межу «природного» і «культурного» (мал. 12). Дві колони з фронтоном над ними є не лише схемою первинного житла, але символізує весь Всесвіт.

Мал. 10. Природний отвір печери — праобраз «входу» і «виходу». Фото з відкритих джерел.

Мал. 11. Дольмен. Археологічний заповідник Гамла. Голанські висоти. Ізраїль. Фото з відкритих джерел.

Мал. 12. Вхід до житлового будинку, обрамлений стилізованими колонами (дольменами), обвитими виноградною лозою. Черкаси. Фото С. В. Корновенка.

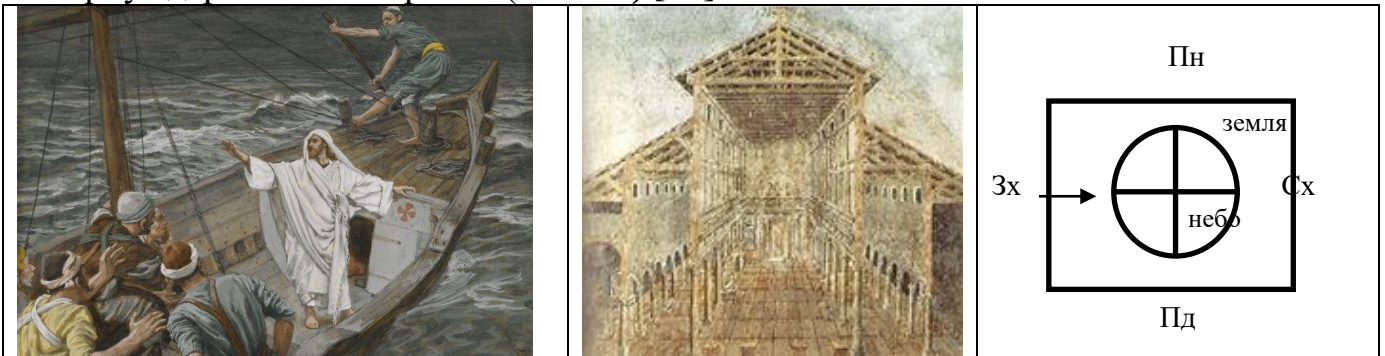
Іконостас. Храми перших християн розміщувалися під землею — у природних печерах чи катакомбах. Після легалізації християнства приміщення храмів було перенесено на поверхню. Обов'язковим елементом богослужіння є літургія, тому територія храму має підкреслювати її святість й унікальність. Виконання літургійної драми підпорядковується чітким правилам, відповідно до яких розташовуються священні образи храму. У Східній церкві вони становлять елементи іконостасу, за яким і відбувається Євхаристична жертва, що здійснюється лише у присутності священиків. Іконостас символізує межу, яка відділяє світ чуттєвий від світу духовного, тому зображені на ньому

сакральні образи є провідниками Божественної істини, незрозумілої та неосяжної для логіки буденного розуму.

Іконостас має троє стилізованих воріт, крізь які входять і виходять священики, які оголошують про нові етапи божественної драми. Диякони користуються боковими входами, і лише священики в особливі моменти, наприклад при винесенні Священних Дарів чи Євангелія, можуть проходити через Царські ворота. Іконостас у цьому разі порівнюється зі сценою давнього театру, яка також мала двері, крізь які виходили і заходили актори. Вони програвали не конкретних осіб, а втілювали принципи, тому їхні маски були статичними. Форма давнього театру була пов'язана з космічним образом, а двері в задній стінці уподібнювались «вратам Небес», крізь які боги сходили на землю (ролі богів також були передбачені сценарієм давньої драми), а душі героїв піднімалися на небеса.

Абсида (жертвовник). Сферична форма абсиди осмислюється як втілення печери, де народився Спаситель і водночас як гроб Господній, звідки вийшов воскреслий Ісус Христос. По центру зображувалась Богоматір з медальйоном Еммануїла на грудях, фігури святих по бокам. Нижче – у медальйонах зображені святі.

Неф. Назва центральної частина храму – «неф» походить від латинського *pavis* – «корабель», який вважається одним із ключових символів християнства [11]. Християнський храм уподібнюється Ноевому Ковчегу, де віруючі рятуються від мінливих і буремних вод світського життя (пор. із звичаєм переховувати приречених на смерть у храмах, де вони вважались недоторканими), або човну святого Петра, в якому обрані учні Христові, незважаючи на вітер і хвилі, пливають разом із святителем до Небесного Єрусалиму. У Євангелії човен асоціюється із вченням Ісуса Христа¹, а також є місцем духовних випробувань апостолів (мал. 13). На відміну від вітваря, хорів та пресвітерію, призначених суто для духовенства та хору, неф є частиною храму, де перебувають миряни, душі яких мають бути врятовані Христом у буремних водах життя, так само, як були врятовані апостоли під час негоди на Тиверіадському озері². Невипадково форма нефа схожа на перевернутий корпус дерев'яного корабля (мал. 14) [12].

¹ «І знову почав навчати при морі; і зібралось до Нього безліч народу, так що Він увійшов у човен і сидів на морі, а весь народ був на землі біля моря» (Марка. 4: 1-20).

² «Коли Він до човна вступив, за Ним увійшли Його учні. І ось буря велика зірвалась на морі, аж човен зачав заливатися хвилями. А Він спав... І кинулись учні, і збудили Його та й благали: "Рятуй, Господи, гинемо!" А Він відповів їм: "Чого полохливі ви, маловірні?" Тоді встав, наказав бурі й морю, і тиша велика настала..." (Матвія. 8: 23-26).

Мал. 13. Джеймс Тіссо. Утихомирення бурі (Мт. 8:23-27, Мк. 4:35-41, Лк.8:22-25). Ілюстрація з відкритих джерел.	Мал. 14. Зображення базиліки Святого Петра у IV ст. Ілюстрація з відкритих джерел.	Мал. 15. Християнський храм: вид зверху. Неф – символізує землю, купол – втілює ідею неба.

Далі буде.